

kuzeyinde üç tuvalet ve bir lavabo vardır. Ahşap tavanlı mektep kurşun kaplı kırma bir çatıyla örtülmüştür. Caddeye bakan cephesinde bir kuş evi görülür. Avludaki yer cümle kapısının tam karşısındadır. Mermer çeşmenin cephesinde “mâşallah” yazısı, “h. 1215” tarihi ve III. Selim’in tuğrası vardır. Çeşme aynası akant yapraklarıyla bezelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 47; Yıldız Demiriz, *Eyüp'te Türbeler*, Ankara 1989, s. 77-79; Hakkı Önkıl, *Osmanlı Hanedanı Türbeleri*, Ankara 1992, s. 246-251; a.mlf., “Eyüp Mihrîşah ve Şah Sultan Türbelerinin Kiltabelleri Işığında Mihrîşah Kadın Meselesi”, *Tarihî, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu V: Tebliğler*, İstanbul 2002, s. 122-125; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 265-268; II, 27, 144, 157, 216-217, 220-221, 236; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 777-779; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli: İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 132-133; Süleyman Berk, “Eyüpsultan'da Celi Sülüs Kuşak Yazılar”, *Tarihî, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu V: Tebliğler*, İstanbul 2002, s. 109-110; H. Örcün Barışta, “Eyüpsultan'da Kuşevleri”, a.e., s. 72-75; a.mlf., “Osmanlı İmparatorluğu Geç Dönem Ağaç İşlerinin Eyüpsultan'dan Seçkin Örnekleri”, a.e. VII: *Tebliğler*, İstanbul 2003, s. 84-89; Fahrettin Bozdağ, “Sıbyan Mektepleri ve Eyüp'teki Sıbyan Mektepleri”, a.e., VIII: *Tebliğler*, İstanbul 2004, s. 132-133; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 548-550; Behçet Ünsal, “İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması”, *VD*, sy. 16 (1982), s. 88; Hale Tokay, “Şah Sultan Külliyesi”, *DBİst.A*, VII, 127.

SEVGİ PARLAK

ŞAH VELİYYULLAH

(شاه ولي الله)

Ebû Abdilazîz Kutbüddîn
Şah Velîyyullah Ahmed b. Abdîrahîm
b. Vecîhüddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî
(ö. 1176/1762)

Hindistanlı âlim ve ıslahatçı.

14 Şevval 1114 (3 Mart 1703) tarihinde Delhi şehrine bağlı Muzaffernagar'da doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Ömer'e, anne tarafından İmam Mûsâ el-Kâzım'a ulaşır. VII. (XIII.) yüzyılın sonlarına doğru Hindistan'a yerleşmiş bir aileye mensuptur. Hayatına dair kaynaklarda yer alan bilgiler daha çok *Enfâsü'l-Ârifîn* adlı eserindeki otobiyografisine dayanmaktadır. Dedesi Vecîhüddîn ile babası Abdürrahîm, Delhi ulemâsından olup her ikisi de *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*'yi (el-Âlemgiriyye) hazırlayan heyette yer almıştı. Şeyh Muhammed Pühletî'nin kızı olan annesi Fahrünisâ da dinî ilimlere vâkıftı. Şah Velîyyul-

lah küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. İlk öğrenimini babasının yanında gördü. Hindistan'da kendisinden en çok istifade ettiği hocası Şeyh Muhammed Efdal es-Siyâlkûtî'dir. Henüz on dört yaşında iken seyrü sülûkünü tamamlayarak bir Nakşibendî şeyhi olan babasına intisap etti ve ölümünden önce ondan hilâfet aldı. Babasının vefatından (1131/1719) sonra onun kurduğu Rahîmiyye Medresesi'nde ders okutmaya başladı. On iki yıl süren bu faaliyet neticesinde çevresinde geniş bir talebe halkası oluştu. Şah Velîyyullah on dört yaşında iken dayısı Ubeydullah'ın kızıyla evlendi ve bu hanımından Muhammed adlı oğlu dünyaya geldi. Hanımının vefatı üzerine Seyyid Senâullah Pânîpetî'nin kızıyla nikâhlandı. Hindistan'da başlattığı dinî irşad faaliyetini kendisinden sonra sürdürecektir olan oğulları Abdülazîz, Refiuddin, Abdülkâdir ve Abdülganî ile Emetülazîz adlı kızı bu hanımından doğdu. 1143'te (1731) hac vazifesini ifa etmek amacıyla gittiği Mekte ve Medine'de yaklaşık on dört ay kaldı. Bu sırada özellikle hadisile ilgilendi, İslâmî ilimlerin diğer dallarındaki bilgilerini artırdı, ayrıca talebe okuttu. Onun, hocaları arasında Medine'deki Ebû Tâhir Muhammed b. İbrâhîm el-Kürdî'nin ilmi ve tasavvufî hayatından önemli derecede etkilendiğini belirtir. Hindistan'a dönünce Rahîmiyye Medresesi'nde yeniden ders okutmaya başladı, daha çok hadis ve tefsir ilimlerine ağırlık verdi. Kısa zamanda sayıları artan öğrencilerine medrese binası kâfi gelmeyince Sultan Muhammed Şah'ın desteğiyle kendisine daha geniş bir bina tahsis edildi. Sonraları Delhi Dârü'lulûmu diye şöhret bulan medrese, Hindistan'daki üç değişik dinî eğitim geleneğinin (Delhi, Leknev, Haydarâbâd) tefsir ve hadise ağırlık veren önemli birimini oluşturdu ve bir dârülhadis vazifesi gördü (bk. DÂRÜLULÛM). Şah Velîyyullah 29 Muharrem 1176 (20 Ağustos 1762) tarihinde Delhi'de vefat etti ve Eski Delhi'deki Münhediyyân Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi.

Eserleri. Arapça ve Farsça bilen, velûd bir müellif olan Şah Velîyyullah'ın bu iki dilde yazıldığı pek çok eseri bulunmaktadır. Kesin sayısı tesbit edilemeyen eserlerinin önemlileri şöylece sıralanabilir: *Tefsir*. 1. *Fethu'r-rahmân fi tercemeti'l-Kur'ân*. Farsça bir Kur'an tercümesidir. Bazı kaynaklarda eserin, Nâsirüddîn Muhammed b. Abdullah b. Korkmas'a ait (ö. 882/1477) *Fethu'r-rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân* adlı Arapça kitabın (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1232-1233) Farsça tercümesi olduğu kaydedilmekteyse de (Hamîdullah, s. 131) yeni ça-

lışmalar eserin Dihlevî'ye ait olduğunu ortaya koymuştur (Ahmad Khan, V/1 [1982], s. 37-44). İlk baskısı müellifin hayatında gerçekleştirilen (1156/1743) eserin (diğer baskıları için bk. *World Bibliography*, s. 356-362) yeni neşirleri de yapılmıştır (meselâ Karaçi 1983). *Fethu'r-rahmân*'ın Mevlânâ Muhammed Hayreddin Hindî Haydarâbâdî tarafından *et-Tefsîrü'l-Cemâli ale't-tenzîli'l-celâli* adıyla yapılan Türkçe tercümesi dört cilt halinde basılmıştır (Bulak 1294; tanıtımı için bk. Muhammed Hamîdullah, s. 131; *World Bibliography*, s. 464-465). 2. *Mukaddime der Fenn-i Terceme-i Kur'ân* (*Mukaddime fi kavânîni't-terceme*). Kur'an mütercimlerinin dikkat etmesi gereken hususlara dair bir risâledir. Hıfzurrâhmân Sevâhrevî eseri Urduca'ya çevirmiştir (*Burhân*, XV/4 [1945], s. 232-248; XV/5 [1945], s. 294-300). 3. *el-Fevzül-kebir* fi usûli't-tefsir*. Çeşitli baskıları ve tercümeleri bulunan Farsça muhtasar bir eserdir (Delhi 1296, değişik mütercimlerce yapılmış Arapça tercümeleri için bk. *Fevzül-kebir*, T. trc. Mehmed Sofuoğlu, s. 118; Brockelmann, II, 614). Eserin Arapça tercümelerinden biri Süleyman el-Hüseynî en-Nedvî tarafından gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1405/1984, 1407/1987). *el-Fevzül-kebir*'i Mehmet Sofuoğlu aynı adla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1980). 4. *Fethu'l-habîr bimâ lâ bûdde min hıfzihî fi 'ilmi't-tefsir*. *el-Fevzül-kebir*'in tekmlisi kabul edilen risâle özellikle Abdullâh b. Abbas'ın garîbü'l-Kur'an'la ilgili açıklamalarını içerir (Leknev 1314). Ayrıca *el-Fevzül-kebir* ile yapılmış değişik baskıları bulunmaktadır (Kahire 1295; Delhi 1296). 5. *Te'vilü'l-eḥâdîs fi rumûzi kıssaşı'l-enbiyâ*. Kur'an-ı Kerim'deki peygamber kıssalarına dair tasavvufî yorumları içeren bir eser olup Gulâm Mustafa el-Kâsımî tarafından neşredilmiştir (Haydarâbâd 1966). Eseri J. M. S. Baljon, *A Mystical Interpretation of Prophetic Tales by an Indian Muslim: Shâh Wali Allah's Ta'wil al-Aḥâdith* adıyla İngilizce'ye (Leiden 1973), G. N. Jalbani Sindî diline (Haydarâbâd 1964) ve İngilizce'ye (*Ta'wil al-Aḥâdith*, Lahore 1973) tercüme etmiştir.

Hadis. 1. *el-Erba'în*. Müellifin Medine'de bulunduğu sırada hocası Ebû Tâhir Muhammed el-Medenî'den aldığı, Hz. Ali'ye ulaşan muttasıl senedli kırk hadisi içermektedir (nşr. Enver Muhammedî, Leknev 1319). 2. *ed-Dürrü's-semîn fi mübeşşirâti'n-nebiyyi'l-emîn* (Delhi 1890). Kırk hadis alanındaki diğer bir çalışmasıdır (Delhi 1890). Ayrıca İkbâl Ahmed Fârûkî tarafından yapılan Urduca tercümesiyle

birlikte yayımlanmıştır (Pakistan [?], 1368). 3. *Şerhu terâcimi ebvâbi Şahîhî'l-Bu-hârî* (Haydarâbâd 1321; nşr. Şerefeddin Osman, Haydarâbâd 1402/1982). 4. *el-İr-şâd ilâ mühimmâtî 'ilmi'l-isnâd*. Dihlevî'nin hac dönüşünde kaleme aldığı bir risâledir (Delhi 1889). Müellifin *Risâle-i Bas-sîta fi'l-esânîd* adlı Farsça bir risâlesinin bulunduğu da kaydedilmektedir. 5. *el-Mu-şaffâ Şerhu'l-Muvaṭṭa'*. İmam Mâlik'in eseri için yazılmış Farsça bir şerhtir. Müellif kitabın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetini esas alarak önce içerdigi hadisleri fıkıh kitaplarındaki tertibe göre sıralamış, ardından bunlarla ilgili âyetleri Farsça tercümeleriyle birlikte eklemiş, ayrıca bazı garîb kelimeleri açıklamıştır (I, Delhi, ts.; II, Delhi 1293/1876). *el-Muṣaffâ'nın* Urduca iki muhtasar tercümesi bulunmaktadır (*Al-Rahim*, I/5 [1963]; nşr. S. Abdullah, Kal-kûta 1294). 6. *el-Müsevvâ fi eḥâdişî'l-Muvaṭṭa'*. *el-Muvaṭṭa'*'nın Arapça şerhi sayılabilecek bu çalışmada eserden faydalananak olanlara çeşitli kolaylıklar sağlanmış, Mâlikî fıkıhına aykırı olan bazı Hanefî ve Şâfiî görüşlerine de yer verilmiştir (Delhi 1876; Beyrut 1403/1983).

Akaid ve Kelâm. 1. *el-'Aḳidetü'l-hase-ne (Hüsnu'l-'akide)* (Leknev 1962). S. Sec-câd Ali Asifâbâdî tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (Aligarh, ts.). 2. *Kurretü'l-'ay-neyn fi tafâzili's-Şeyḥayn*. Şîa'nın Hz. Ebû Bekir ile Ömer'e yönelik ithamlarına cevap veren Farsça bir eserdir (Delhi 1320; Lahor 1976). Ahmed Ali'nin yaptığı Urduca tercümesi altı cilt halinde neşredilmiştir (I, IV, VI, Luknov 1296; II, III, V, Agra 1295). 3. *el-Muḳaddimetü's-seniyye fi'l-intişâr li'l-fırkati's-Sünniyye* (Delhi, ts.). İmâm-ı Rabbânî'nin bazı Şîi âlimlerinin aşırı görüşlerine cevap mahiyetindeki (*Risâle der Redd-i Revâfız* adlı eserinin Arapça tercümesi ve şerhi olup Şah Velîyyullah'ın Medine'deki hocası Şeyh Ebû Tâhir'in ricası üzerine kaleme alınmıştır. 4. *İzâletü'l-ḥa-fâ 'an ḥilâfeti'l-ḥulefâ* (Birîlî 1286/1869; Lahor 1976). Siyasî otoritenin hilâfetten saltanata dönüşmesi hakkında önemli bir eser kabul edilen bu Farsça risâlenin biri Abdüşşekûr Fârûki (Leknev 1329), diğeri Abdüşşekûr Fârûki, İnşâallah Kandehevî ve Hamidürrahmân Kandehevî (I-II, Kara-çi, ts.) tarafından gerçekleştirilmiş Urdu-ca tercümeleri bulunmaktadır.

İslâm Hukuku. 1. *'İkdü'l-cid fi aḥkâ-mi'l-ictihâd ve't-taklîd* (Delhi 1344). Eseri Sâcidürrahmân Sıddîki Kandehevî Urdu-ca'ya tercüme etmiş (Karaçi 1379), ba-zı bölümlerini Muhammed Dâvûd Rehber

İngilizce'ye çevirmiştir (MW, LV/4 [1955], s. 346-358). Eserin Türkçe tercümesi Hayreddin Karaman tarafından gerçekleştirilmiştir (*İctihâd, Taklîd ve Telfik Üzerine Dört Risâle* adlı eser içinde, İstanbul 1982, s. 151-222). 2. *el-İnşâf fi beyâni sebe-bi'l-ihtilâf beyne'l-fukahâ'i ve'l-müctehidîn* (Delhi 1308; nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1977; Beyrut, ts., I, 140-162, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* içinde; Kahi-re 1978). Risâlenin çeşitli Urduca tercü-meleri bulunmaktadır (Hayret Dihlevî, Delhi, ts.; M. Abdüşşekûr Fârûki, Lek-nev, ts.; Sadreddin İslâhî, Râmpûr 1952). Şükrü Özen eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Mezheplerin Doğuşu ve İctihâd Tar-tuşması* başlıklı eser içinde, İstanbul 1987, s. 43-115).

Tasavvuf ve İslâm Felsefesi. 1. *Hücce-tullâhi'l-bâliğa**. Dinî hükümlerin hikmet-lerine dair olan eserin birçok baskısı (nşr. M. Şerîf Sükker, Beyrut 1412/1992) ve Urdu-ca, Türkçe, İngilizce tercümeleri yapılmıştır. 2. *el-Büdü'rü'l-bâziğa*. Bir giriş ve üç bölümden meydana gelen tasavvuf, hikmet-i teşrî', kelâm ve İslâm felsefesiyle ilgili olan eser Hindistan'da Meclis-i İlmî tarafından yayımlanmıştır (1935). Eserin Şah Velîyyullah Akademisi tarafından gerçekleştirilmiş bir baskısı daha bulunmaktadır (Haydarâbâd 1970). *er-Raḥîm* dergisi editörünce yapılan kısmî Urduca tercümesi bu dergide neşredilmiştir (I/10 [March 1964], s. 17-30). 3. *el-Ḳavlü'l-cemîl fi beyâni sevâ'is-sebîl*. Hindistan'da çok sayıda mensubu bulunan Nakşibendiyye, Kâdiriyye ve Çiştîyye'deki seyrü sülûk âdâb ve erkânı hakkında olup (Kahire 1290) çeşitli Urduca tercümeleri vardır (Hürrem Ali, Bombay, ts.; Ali Bahâf Şeref Ali, Bom-bay, ts.; Muhammed Sürûr, Lahor 1946). 4. *et-Tefhîmâtü'l-ilâhiyye*. Tasavvuf ve kelâm alanında müellife yöneltlen sorula-ra verdiği cevaplardan oluşmaktadır (Hindistan [?] 1355/1936; nşr. Gulâm Mustafa el-Kâsimî, Haydarâbâd 1387/1967). 5. *El-tâfû'l-kuds fi leḫâ'ifi'n-nefs* (Delhi, ts.; Gujrânvala 1964). Farsça olan eseri Hakîm Muhammed Mûsâ Urduca'ya (Lahor 1975), G. N. Jalbani İngilizce'ye (*The Sacred Know-ledge of the Higher Functions of the Mind*, London 1982) tercüme etmiştir. 6. *Leme-ḫât*. Mutasavvifinin varlık felsefesine da-irdir (nşr. Gulâm Mustafa el-Kâsimî, Haydarâbâd, ts. [Şah Velîyyullah Akademisi]). İngilizce çevirisi G. N. Jalbani tarafından gerçekleştirilmiştir (Haydarâbâd 1970). 7. *es-Seṭa'ât* (Haydarâbâd 1964). Dihlevî'nin mutasavvıflara ait kozmoloji görüşlerini özetlediği bu eserini de G. N. Jalbani İngi-

lizce'ye tercüme etmiş (Haydarâbâd 1970), G. N. Jalbani'nin bu iki çevirisi, D. B. Fry tarafından *Sufism and the Islamic Tradition: Lamahât and Sataât of Shah Wali-ullâh* adıyla yeniden yayımlanmıştır (Lon-don 1980). 8. *el-Heme'ât* (Haydarâbâd 1964). Allah'a ulaşmanın yollarını anlatan Farsça bir eser olup Muhammed Sürûr ta-rafından yapılmış Urduca tercümesi yanın-da (Lahor 1946), Urduca bir tercemesi da-ha bulunmaktadır (*Tasavvuf ki Ḥaḳîkat aur uskâ Felsefe-i Târîḥ*, Deoband 1969). 9. *el-Ḥayrû'l-keşir ev ḥazâ'inü'l-ḥikme* (nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut 2008).

Biyografi, Vasiyetnâme. 1. *Entâsü'l-'âri-fîn*. Dihlevî'nin aile büyükleri ve hocalarıyla ilgili eseridir. "el-Cüz'ül-laṭîf fi terceme-ti'l-'abdi'z-za'îf" adlı bölümü müellifin oto-biyografisini içermektedir (Delhi 1897, 1335). Seyyid Muhammed Fârûki el-Kâ-dirî tarafından Urduca'ya tercüme edilen eseri (Lahor 1974; Deoband, ts.) Hidâyet Hüseyin İngilizce'ye çevirmiştir ("The Persian Autobiography of Shâh Walîullâh al-Rahîm al-Dihlavî", *Journal of Asiatic Society of Bengal*, XIV [1912], s. 162-175). 2. *Şâh Velîyyullâh ke Siyâsî Mektûbât* (*Shâh Wali Allâh's Political Letters*). Müellifin Halik Ahmed Nizâmî tarafından bir araya getirilen mektuplarıdır (Aligarh 1951, Urduca tercümesiyle birlikte Farsça me-tin; Delhi 1969). 3. *el-Maḳâletü'l-vaḳ'îyye fi'n-naşîḥa ve'l-vaşîyye*. Şah Velîyyul-lah'ın İslâm hukukunun çeşitli konuları ve ekolleri, tasavvufia ilgili düşünceleri ve Hint-İslâm toplumunun kültürel durumu hak-kındaki tesbitlerini içeren sekiz risâleden ibaret vasiyetnâme niteliğinde Farsça bir eserdir. Dihlevî'nin görüş ve düşünceleri-ni topluma benimsetmek için özellikle bu kitaba şerhler yazılmıştır. Şârihler arasın-da öğrencisi Kadî Senâullah Pânîpetî, Nev-vâb Sâdık Hasan Han ve Urdu şairi Saâdet Yâr Han Rengîn sayılabilir (Hafeez Malik, "Shâh Wali Allâh's Last Testament: al-Ma-qâla al-Wadiyya fi al-Nasiha wa al-Wasiyya", *MW*, LXIII/2 [1973], s. 105-118). 4. *Ri-sâle-i Dânişmendî*. Eğitim ve öğretim metotlarından bahseden bu eseri (Delhi 1321) M. İkrâm Nedvî "Uşûlû'd-dirâse ve't-ta'fîm" başlığıyla Arapça'ya tercüme etmiş (*Baḥşû'l-İslâmî*, XXVII/4 [Leknev 1403]), eserin Urduca tercümesi *er-Raḥîm* der-gisinde yayımlanmıştır (II/4 [1964], s. 5-11). Şah Velîyyullah'ın ayrıca *es-Sırru'l-mektûm fi esbâbi tedvîni'l-'ulûm* (Delhi 1321; Urduca tercümesi Ebû İhyâ İmam Han tarafından yapılmıştır [*Al-Rahim*, II/2 [1964], s. 5-11]) ve *Divân-ı Şâh Velîyyul-lâh* (İshak b. Muhammed İrfân tarafından

toplanan şiirler Leknev'de Nedvetü'l-ulemâ Kütüphanesi'nde bulunmaktadır) adlı eserleri vardır.

Literatür: Ali Muhammed Fakir, *Hayât-ı Hüccetü'l-İslâm* (Delhi 1962); Abdül Qayyûm Mazâharî, *Shâh Wali-Allâh Muhaddith Dihlavi* (Kanpûr 1967); İsmail Godharawî, *Wali Allâh* (Lahor 1968); Mahmûd Fazle, *A Study of Life and Works of Shâh Wali Allâh* (Haydarâbâd 1972); Muhammed Rahîm Baksh, *Hayât-ı Velî* (Lahor 1972); A. D. Muztar, *Shâh Wali Allâh: A Saint - Scholar of Muslim India* (Islamabad 1979); S. A. A. Rizvi, *Shâh Wali-Allâh and his Times: A Study of Eighteenth Century Islam, Politics and Society in India* (Canberra-Australia 1980); G. N. Jalbani, *Life of Shâh Waliullah* (Delhi 1981); Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, *el-İmâm ed-Dihlevî* (Küveyt 1405/1985 [Ricâlû'l-fikr ve'd-da'ue fi'l-İslâm serisinin IV. cildi olarak yayımlanan eser Yusuf Karaca tarafından *İslâm Önderleri Tarihi Şah Veliyyullah Dehlevî 5* adıyla tercüme edilmiştir, İstanbul 1992]); A. J. Halpota, *The Practical Theology and Ethics of Shah Waliullah of Delhi* (doktora tezi, 1949, Oxford Üniversitesi); Abd el-Hamid Abd el-Aal, *God, The Universe and Man in Islamic Thought: Contribution of Shâh Waliullah of Delhi (1703-1762)* (doktora tezi, 1971-72, London SOAS); M. I. Al-Qeisi, *Some Religious and Political Aspects of Thought of Shâh Wali Allâh of Delhi 1703-1762* (doktora tezi, 1977, Manchester Üniversitesi); Marcia K. Hermansen, *Shâh Wali Allâh's Theory of Religion* (doktora tezi, 1982, Chicago Üniversitesi); A. J. Halpota, *Philosophy of Shâh Wali Ullâh* (Lahor, ts); G. N. Jalbani, *Teachings of Shâh Wali Ullâh* (Lahor 1973); J. M. S. Baljdon, *Religion and Thought of Shâh Wali Allâh Dihlavi 1703-1762* (Leiden 1986). Şah Veliyyullah'ın Urduca ve İngilizce pek çok makalesiyle ilgili olarak yayımlanmış bibliyografik çalışmalar bulunmaktadır (meselâ bk. Kabir Ahmad Khan, "A Select Bibliography of Writings by and about Shâh Wali-Allah Dihlavi in English and Urdu", *MWBR*, VII/1 [1986], s. 56-65; M. K. Hermansen, "The Current State of Shâh Wali Allâh Studies", *HI*, XI/3 [1988], s. 17-30).

BİBLİYOGRAFYA :

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzû'l-kebir fi usûl-i'tefsîr* (trc. Selâmân el-Hüseynî en-Nedvî), Beyrut 1407/1987, s. 7-14; a.e. (trc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul 1980, s. 118; a.mlf., *Hüccetullâhi'l-bâliga* (nşr. M. Şerif Sükker), Beyrut 1990, s. 5-18; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1232-1233; Brockelmann,

GAL Suppl., II, 614-615; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VI, 398-415; Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası* (trc. Macit Yaşaroğlu), İstanbul 1965, s. 131; *İctihad, Taklid ve Tefkik Üzerine Dört Risâle* (haz. Hayreddin Karaman), İstanbul 1971, s. 139-149; A. D. Muztar, *Shâh Wali Allah: A Saint-Scholar of Muslim India*, Islamabad 1979; Fazlurrahman, *İslâm* (trc. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın), Ankara 1981, s. 187, 253 vd.; a.mlf., *İslâm ve Çağdaşlık* (trc. Alpaslan Açıkgeçen - M. Hayri Kırsapoğlu), Ankara 1990, s. 121, 125; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, II, 1119-1121; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, *el-İmâm ed-Dihlevî*, Küveyt 1405/1985; *World Bibliography of Translations of Meanings of the Holy Qur'an* (haz. İsmet Binark - Halit Eren), İstanbul 1406/1986, s. 356-362, 464-465; *Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması* (haz. Şükrü Özen), İstanbul 1987, s. 11-42; G. N. Celbânî, *Şah Veliyyullah'ın Hayatı* (trc. Hasan Nureddin), İstanbul 2002; Abdül-müteâl es-Saidî, *el-Müceddidün fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-âdâb), s. 442-444; Aziz Ahmad, "Political and Religious Ideas of Shah Wali-Ullah of Delhi", *MW*, LII/1 (1962), s. 22-30; Ahmad Khan, "A Unique Manuscript of Fath al-Rahmân by Shâh Wali Allâh", *HI*, V/1 (1982), s. 37-44; Kabir Ahmad Khan, "A Select Bibliography of Writings by and About Shâh Wali-Allâh Dihlavi in English and Urdu", *MWBR*, VII/1 (1986), s. 56-65; M. K. Hermansen, "The Current State of Shah Wali Allâh Studies", *HI*, XI/3 (1988), s. 17-30; Muhammad al-Faruque, "Some Aspects of Muslim Revivalist Movements in India During the 18th Century: The Activities of Shah Wali-Allah", *IC*, LXIII/3 (1989), s. 19-41; Abdul Azim Islahi, "Shah Wali Allah's Concept of Ittifaqat (Stages of Socio-Economic Development)", *Journal of Objective Studies*, II/1, Aligarh 1990, s. 46-63; Arshad Islam, "Shâh Wali Allah Dehlavi: Some Aspects of His Life and Works (1703-1762)", *JPHS*, LII/3 (2004), s. 81-110; Özgür Kavak, "Zor Zamanda Âlim Olmak: Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Kendi Kaleminden Hayatı", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 17, İstanbul 2004, s. 117-145; A. S. Bazmee Ansari, "al-Dihlavi, Shâh Wali Allah", *Eİ²* (İng.), II, 254-255.

MEHMET ERDOĞAN

Düşüncesi. A) Din ve Hikmet. 1. Kur'an ve Hadis. Şah Veliyyullah dinî bilginin öncelikle Kur'an'dan öğrenilmesini, dolayısıyla toplumun her kesiminin doğrudan Kur'an'la irtibat kurup kendi seviyesine göre ondan yararlanmasını sağlamak amacıyla büyük gayret göstermiştir. Yaşadığı toplumda belâgat ve edebî ilimler bilinmeden Kur'an'ı anlamının zorluğuna kanaat getirilerek sadece okunmasının yeterli görülmesi Şah Veliyyullah'ı meâl çalışmalarına yöneltmiştir. Kur'an'ı o dönemde Hindistan'da eğitim dili olan Farsça'ya tercüme etmesi yörenin âlimleri tarafından bid'at ve sapıklıkla itham edilmesine yol açmışsa da o bu yöndeki çalışmalarını sürdürmüştür. İlim ehlinin ömürlerini yardımcı bilgileri öğrenmek ve hacimli tefsirleri okumakla geçirip Kur'an'ın özünü

kavramaya vakit bulamamaları ona göre dinî hayatın gelişmesinin önündeki engellerin başında yer almaktadır. Bundan dolayı kendisi tefsir yazmamış, klasik bir tefsir usulü yerine Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına dair ilkeleri ortaya koymak maksadıyla *el-Fevzû'l-kebir*'i kaleme almıştır. Öncelikle itilâfları asgariye indirecek ve ortak kabulleri öne çıkaracak prensipler üzerinde duran Şah Veliyyullah, gerekli gereksiz her konuya temas eden tefsir kaynaklarından kaçınmayı tavsiye eder. Tefsir yazarların çoğunun kendi ilim dallarındaki teorik problemlere yoğunlaştıkları ve önemsiz ayrıntılara daldıkları için Kur'an'ın ana meselelerinden uzaklaştıklarını ileri sürer. Şah Veliyyullah, medrese ilimlerine vâkıf olmasına rağmen kendini daha çok Kur'an'ın vasıtasız talebesi olarak görür (*el-Fevzû'l-kebir*, s. 17, 104-106). Kur'an'daki nesih konusuna değinen Şah Veliyyullah, ilk zamanlarda farklı muhtevadaki birçok âyetin hükmen mensuh kapsamına alındığını, halbuki müteahhir dönemdeki âlimlerin âyetler arasında anlam ilişkileri kurup mensuh kabul edilen âyet sayısını azalttıklarını, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve Süyûtî'nin bunları yirmi bire indirdiklerini ifade eder ve kendisi sadece beş âyetin mensuh sayılabileceğini söyler. Nüzûl sebebi diye zikredilen hususlar, âyetlerin söz konusu olaylara dayanmasını değil benzeri olayların aynı anlam kapsamına girdiğini ortaya koyar. Ayrıca bazı âyetlerin hangi sebeple indirildiği âyetlerden anlaşılır. Dolayısıyla Kur'an'ı anlamak için nüzûl sebeplerini bilmek şart değildir. Kur'an'daki müteşâbihlerin ilim ehli tarafından anlaşılabilceğini belirten Şah Veliyyullah müteşâbihlere dair âyeti (Âl-i İmrân 3/7) bu şekilde anlamak gerektiğini kaydeder (a.g.e., s. 53-67, 82-84).

Şah Veliyyullah hadis ilmine de büyük önem vermiş, hadisi bütün ilimlerin esası ve dinî bilgilerin dayanağı kabul etmiş, bu sebeple Hindistan coğrafyasında muhaddis lakabıyla şöhret bulmuştur. Talebelerine Arapça'yı öğrendikten sonra hadis tahsiline İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*ı'nı Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî el-Masmûdî'nin rivayetinden okumakla başlamalarını tavsiye etmiştir. *Kütüb-i Sitte*'den üstün kabul ettiği ve bütün hadis metinlerinin kaynağı saydığı *el-Muvaṭṭa'*a *el-Muşaffâ* adıyla Farsça ve *el-Müsevvâ* ismiyle Arapça birer şerh yazmıştır. Fıkıh alanındaki itilâflarda hadisle amel etmenin gerektiğini söyleyen Şah Veliyyullah, benimsedikleri mezhebin dışında kalan mezhepleri dışlayan kimseleri hadislerle susturmuştur.